

UGent Human Rights Research Network

DOSSIER VOOR LEESGROEPEN EN LEZERS

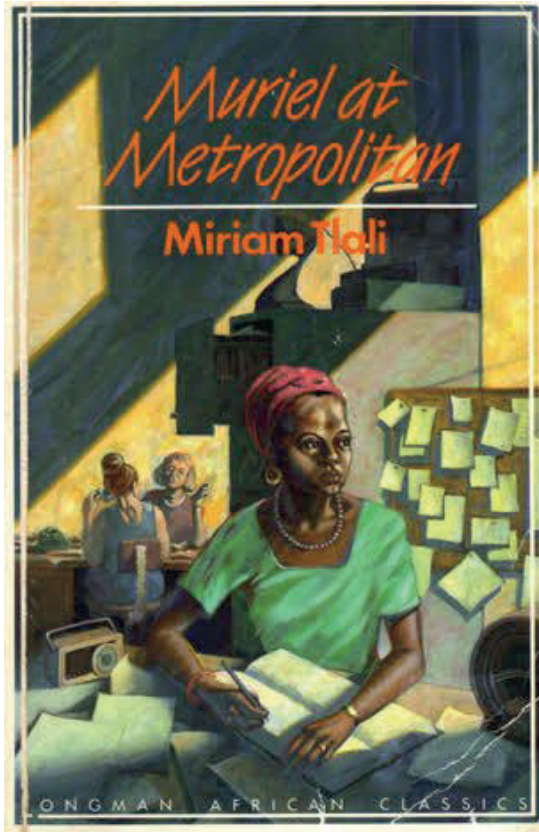
Lieselot Tuytens

MURIEL

Miriam Tlali

Opzet

De bedoeling van de reeks waar dit dossier deel van uitmaakt, is leesgroepbegeleiders in Vlaanderen en Nederland hulpmiddelen aan te reiken voor de voorbereiding van leesgroepbijeenkomsten. Elk dossier is gewijd aan een belangwekkend literair werk waarin mensenrechtenthema's een prominente rol spelen. Het biedt achtergrond bij de auteur, de specifieke mensenrechtenthematiek die in het werk aan bod komt, en de literaire verwerking ervan. Op die manier wil het UGent Human Rights Research Network leesgroepbegeleiders op weg helpen om met literatuur over mensenrechten aan de slag te gaan.

Alle dossiers kunnen gratis worden gedownload in PDF-formaat op <https://hrrn.ugent.be/impact-projects/literatuur-en-mensenrechten/>.

Feedback gericht aan de initiatiefnemers van dit project, Prof. Eva Brems (eva.brems@ugent.be), Prof. Stef Craps (stef.craps@ugent.be), Dr. Brigitte Herremans (brigitte.herremans@ugent.be) en Prof. Kornee van der Haven (cornelis.vanderhaven@ugent.be) is welkom.

Miriam Tlali

Literaire antiapartheidsactiviste en feministische pionier

Miriam Tlali (1933-2017) is geboren in Johannesburg, de grootste stad en het economische hart van Zuid-Afrika. Als zwarte vrouw had ze dagelijks af te rekenen met het apartheidssysteem dat het land en zijn inwoners tussen 1948 en 1990 in zijn greep hield. Onder de invloed van wetgeving met rassenscheiding als oogmerk zag ze hoe Sophiatown, de multiculturele wijk waar ze opgroeide, in 1955 met de grond gelijk werd gemaakt. Na een massale volksverhuizing waarbij alle zwarte Zuid-Afrikanen en mensen van gemengde afkomst onder dwang werden weggestuurd naar raciaal afgebakende zones, rees uit de as een exclusief witte wijk genaamd Triomf.

Deze gebeurtenis is maar een van de vele wantoestanden die Tlali aanklaagt in haar literaire debuut uit 1975, *Muriel at Metropolitan*. De oorspronkelijk Engelstalige roman speelt zich voornamelijk af in de meubel- en elektronicazaak Metropolitan Radio die zich ontvouwt als een microkosmos van het apartheidssysteem (Boswell 2016, p. 1333). De gelijknamige zwarte protagonist Muriel, haar collega's en klanten krijgen er immers op dagelijkse basis te maken met raciale discriminatie en uitbuiting. Deze spanningen op de werkvloer zoals verteld vanuit Muriel's perspectief vormen de kern van het boek en doen haar steeds meer twijfelen over haar toekomst bij het bedrijf tot ze finaal een besluit neemt. Aan de basis van dit verhaal liggen Tlali's eigen ervaringen die ze in een gefictionaliseerde versie slechts met veel moeite gepubliceerd kreeg. Pas zes jaar na de voltooiing van het manuscript en talloze weigeringen later vond ze een uitgever bereid om het werk uit te brengen. Dat was daarenboven in een sterk uitgedunde en gecensureerde uitvoering die bij het verschijnen alsnog verboden werd tot 1986. De ban die op het boek rustte, was het resultaat van de kritiek die ze leverde op het apartheidsbewind en zijn Afrikaner-nationalistische aanhangers. Haar doel was dan ook om 'iedereen, elke Zuid-Afrikaan die het boek las bewust te maken van het systeem' (Tlali geciteerd in Jolly 1998, p. 144).

Muriel fungeerde echter niet louter als culturele uiting van Tlali's politieke engagement als literaire antiapartheidsactiviste en lid van het African National Congress (ANC). De focus op de persoonlijke lotgevallen en gevoelswereld van een zwart vrouwelijk hoofdpersonage was zeker in die tijd uniek en maakte haar ook tot een feministische pionier. Haar status als wegbereider ging echter nog veel verder. Als eerste zwarte vrouw die tijdens apartheid een roman publiceerde in Zuid-Afrika wordt ze beschouwd als de grondlegger van een zwarte vrouwelijke literaire traditie in het land. Die stichters-

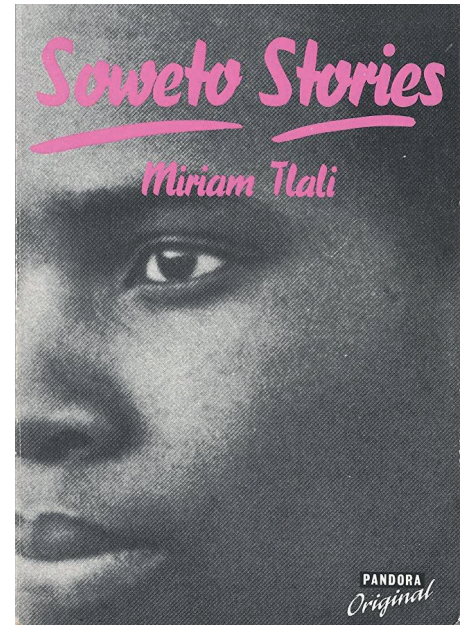

© Amazwi South African Museum of Literature

rol maakte ze op meerdere vlakken waar. In 1978 was ze als medeoprichter betrokken bij het zwarte verzetstijdschrift *Staffrider Magazine* dat een publicatieforum bood aan onderdrukte Zuid-Afrikanten. Vier jaar later stond ze aan de wieg van Skotaville Publishers, de eerste zwarte uitgeverij in Zuid-Afrika, en van de Women's National Coalition in 1992.

Tlali's tweeledige strijd voor raciale gelijkheid en vrouwenrechten is ook in de rest van haar literaire oeuvre prominent aanwezig. Naast haar debuut schreef ze nog de roman *Amandla* (1980), een verzameling van essays en kortverhalen getiteld *Mihloti* (1984), het toneelstuk *Crimen Injuria* (1986) en de kortverhalenbundel *Soweto Stories* (1989). Hiervan valt vooral de laatste op. Meer nog dan haar andere werk stelt die zwarte vrouwen centraal en werpt die een kritisch licht op de genderspecifieke perikelen waarmee ze geconfronteerd worden. Tlali stelde dan ook zowel de onrechtvaardigheden van het apartheidssysteem aan de kaak als de patriarchale en seksistische aard van de Zuid-Afrikaanse samenleving.

Haar essentiële rol in het literaire landschap wordt onderstreept door de vele vertalingen van haar werk, onder andere in het Nederlands, Duits, Pools en Japans. Bovendien leverde het haar meerdere prijzen op. In 2005 ontving ze de South African Literary Awards Lifetime Award en in 2009 kende het Zuid-Afrikaanse Ministerie van Kunst en Cultuur haar de prestigieuze Order of Ikhamanga Presidential Award toe. Ondanks al deze bekroningen raakte Tlali in eigen land en zeker daarbuiten in de vergetelheid. Haar boeken worden niet meer gedrukt en mede daarom kennen veel Zuid-Afrikanen ze niet. Die tanende belangstelling is geheel onterecht. Haar literaire fictie herinnert immers niet enkel aan de gruwel onder apartheid, maar geeft ook een stem aan onderdrukte individuen of groepen en toont de kracht die besloten ligt in hun kleine verzetsdaden. Om die redenen loont het de moeite om ook in de huidige tijden waarin de mensenrechten van allerlei groepen ter wereld onder druk staan haar boeken ter hand te nemen.

Ontmenselijking en schrijnende ongelijkheid onder het apartheidssysteem

In haar roman maakt Miriam Tlali de impact van het apartheidssysteem op de individuele levens van zwarte Zuid-Afrikanen pijnlijk tastbaar. Op de werkvloer en daarbuiten worden ze uitgebuit, mogen ze geen gebruik maken van de faciliteiten die voor witte mensen zijn voorbehouden en voelen ze de constante dreiging uit de stad of zelfs het land gezet te worden. Bovenal worden ze ontmenselijkt. Zo stelt de protagonist Muriel treffend dat het 'In de Republiek van Zuid-Afrika als slecht gedrag wordt beschouwd als witte mensen een zwarte persoon behandelen als een medemens'¹ (p. 91).

¹ Dit citaat en alle volgende zijn door de samensteller van dit leesdossier zo letterlijk mogelijk vertaald vanuit de originele Engelstalige roman om de stem en boodschap van de auteur Miriam Tlali zo goed mogelijk te bewaren. De paginanummers zijn overgenomen uit het origineel.

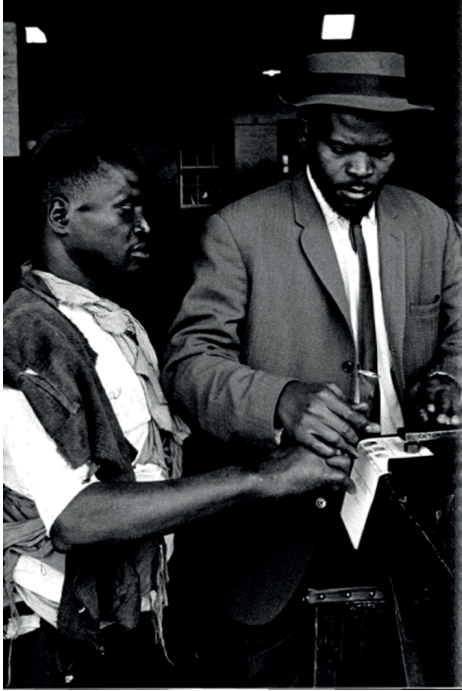
Deze ongelijke en onrechtvaardige behandeling op basis van ras was het rechtstreekse gevolg van een complex kluwen van wetten, veelal ingevoerd na 1948. Toen kwam de Nationale Partij onder leiding van eerste minister Daniël François Malan aan de macht. In de periode van Brits koloniaal bewind (1815-1910) en de Union of South Africa (1910-1961) die eraan voorafgingen was er al sprake van rassenscheiding. Via formele wetgeving werd die echter meer resoluut, waardoor de historicus Leonard Thompson apartheid als de start van systematisch racisme in Zuid-Afrika beschouwt (1990, p. 222). Het officiële einde brak pas 42 jaar later aan onder premier Frederik Willem de Klerk die nog eens vier jaar later opgevolgd werd door Nelson Mandela na zijn verkiezingsoverwinning met het ANC in 1994. ‘Officieel’ moet hierbij beklemtoond worden, want de sporen van dit historisch onrecht zijn ondanks de alom bejubelde democratische grondwet nog steeds duidelijk zichtbaar. Dat merken ook Eep Francken en Olf Praamstra op in hun recente overzichtswerk *Geen land voor dromen. Geschiedenis van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur*. Volgens hen zijn ‘de gevolgen van langjarige discriminatie [...] niet meteen weg. Dat kan niet in één regeringsperiode en waarschijnlijk ook niet in één generatie’ (2023, p. 621). Tot op heden houden de raciale segregatie en armoedekloof stand. Sommige plekken in Zuid-Afrika, bijvoorbeeld delen van Johannesburg, zijn nog steeds opgedeeld in rijke witte wijken en arme zwarte buurten. Eveneens tekenend zijn de laatste publiek beschikbare landelijke armoedestatistieken uit 2014 die 0,4% bedragen voor de witte bevolking tegenover 40% voor de zwarte (Therborn 2019, p. 31).

Een samenleving voorbehouden voor witte mensen

In *Muriel* komen die schrijnende ongelijkheid en haar juridische wortels uitgebreid aan bod. Miriam Tlali beschrijft een samenleving die via wetgeving voorbehouden is voor witte mensen. Vooral de impact van de Native Laws Amendment Act (1952), beter bekend als de paswetten, is groot. Muriel verwijst hiernaar na een discussie met haar witte collega mevrouw Kuhn:

Mijn pas kan nu op elk moment ingetrokken worden en tenzij ik binnen korte tijd een andere job vind, verlies ik mijn recht om langer dan tweeënzeventig uur aan een stuk in het administratieve district van Johannesburg te verblijven. Ik moest denken aan wat mijn echtgenoot eens had gezegd: *Zij zijn almachtig; Zij hebben de macht van leven en dood over ons.* (p. 43)

Deze wet verplichtte elke zwarte Zuid-Afrikaan ouder dan zestien jaar om te allen tijde een zogenaamde ‘pas’ bij zich te hebben. Dit document bevatte naast hun vingerafdrukken een schriftelijke neerslag van hun identiteit, beroep, verblijfplaats en belastinggegevens. Het voornaamste doel hiervan was om hun bewegingsvrijheid en toegang tot witte stedelijke gebieden in te perken. Ze mochten voor maximaal 72 uur aan een stuk in de stad vertoeven, en alleen mits wettelijke toe-

© Ernest Cole

sten zoals openbaar vervoer en zelfs publieke toiletten. Allemaal werden ze stevast gemarkeerd met opschriften zoals 'Europeans Only' of 'Whites Only', waardoor sommigen Zuid-Afrika ook wel eens het 'land van bordjes' noemen (Onabanjo, Sanders en Serote 2023, p. 94). Telkens waren de faciliteiten voor zwarte inwoners van inferieure kwaliteit, te schaars of onderbemand met lange wachtrijen en overbevolking tot gevolg.

Ook in Tlali's roman duikt de wet meermaals op. Op de werkvloer scheiden kasten en staalraad Muriel en haar witte collega's. Bijgevolg bevinden ze zich aan weerskanten van een niet louter denkbeeldige, maar al te echte en fysieke grens. Als Muriel die 'witte kant van de lijn' (p. 21) overschrijdt door het vrouwentoilet te gebruiken krijgt ze te maken met klachten van de witte medewerkers. Als individu kan ze weinig anders doen dan zich bij de situatie neer te leggen, want het is wat de wet voorschrijft: 'Ik wist dat de wetten van dit land niet toestonden dat zwarte en witte mensen dezelfde faciliteiten gebruikten, en ik ging er niet alleen tegen protesteren' (p. 18).

stemming. De tekstpassage hierboven illustreert duidelijk hoe dit ook voor Muriel opgaat. Als ze niet aan deze voorwaarde voldeden of betrapt werden zonder hun pas op zak volgde een straf. Dit kon gaan van een boete tot een werk- of gevangenisstraf waarna ze onverbiddeijk uit de stad of zelfs het land werden gezet. In 1975, het jaar dat *Muriel* verscheen, waren er maar liefst 381.858 arrestaties onder deze wet (Thompson 1990, p. 193).

Even berucht en invloedrijk was de Reservation of Separate Amenities Act uit 1953. Deze apartheidswet leidde tot de raciale scheiding van de publieke ruimte door aparte faciliteiten te voorzien voor witte en zwarte Zuid-Afrikannen. De gedachtegang hierachter was het beleidsideaal van 'gescheiden ontwikkeling' (Chapman 1996, p. 174; Sachs 1967, p. 10). In de realiteit was de wet er echter op gericht om raciale zuiverheid en de gevestigde witte dominantie te handhaven. Ze was van toepassing op elke voorziening denkbaar, gaande van territoria zoals parken en stranden tot instellingen waaronder scholen of universiteiten, dien-

© Ernest Cole

Raciaal kapitalisme

Dat de werkvloer ondanks de wettelijk verankerde rassenscheiding wel multiraciaal was ingedeeld lijkt op het eerste gezicht misschien wat paradoxaal. Toch was hier een goede reden voor. Zwarte Zuid-Afrikanen en mensen van gemengde afkomst werden er gedoogd omdat ze met hun goedkope arbeid de apartheidseconomie draaiende hielden. Het kapitalistische systeem dat in het land voet aan de grond kreeg, nam echter een bijzondere vorm aan, juist omdat het verzoend moest worden met de apartheidspolitiek. Die bepaalde de grenzen waarbinnen kapitalisten hun economische eisen konden formuleren, wat geregeld leidde tot belangenconflicten tussen economische efficiëntie en raciaal beleid (Norval 1996, p. 7; Pirie, 1988, p. 70).

Desondanks gingen de twee ook vaak hand in hand. Witte kapitalisten zagen immers een mogelijkheid om zichzelf te verrijken ten koste van onderbetaalde zwarte Zuid-Afrikanen en mensen van gemengde afkomst. Dit systeem van 'raciaal' of 'racistisch kapitalisme' leidde tot systematische economische uitbuiting en kwam nog eens bovenop de grove schending van hun mensenrechten (Prior 1983, p. 187; Shefer 2010, p. 383). Op de arbeidsmarkt werden hun kansen stelselmatig gefnuikt. De beste jobs waren voorbehouden aan witte werknemers terwijl leden van andere raciale bevolkingsgroepen in de meeste gevallen alleen toegang hadden tot laag- of ongeschoolde jobs. Velen werkten in fabrieken of als huisbediende in witte gezinnen waar ze vaak ook inwoonden waardoor ze hun eigen gezin moesten achterlaten. Deze arbeidshiërarchie had opnieuw een wettelijke grondslag. De Bantu Education Act (1953) richtte het onderwijs voor zwarte kinderen namelijk zo in dat ze enkel voorbereid waren op dienstbare handenarbeid. Het resultaat was een onuitputtelijke bron van goedkope, inwisselbare arbeidskrachten en een gapende inkomenskloof op basis van ras.

Hoewel Muriel in de roman als secretaresse een betere job heeft dan de meeste zwarte Zuid-Afrikanen in die tijd, schetst Tlali uitgebreid hoe dit systeem van raciaal kapitalisme in de praktijk werkt. Ze kaart de grote inkomensverschillen tussen de verschillende rassengroepen aan en hoe Muriel en haar collega's consequent onderbetaald worden zonder enige vorm van onderhandelingsmarge. Zo klaagt de mechanicus Donald omdat hij door zijn gemengde afkomst maar ondanks zijn vijftien jaar anciënniteit minder dan de helft verdient dan de witte stagiair Lennie zonder ervaring (p. 49). Muriel krijgt zelfs bijna drie keer minder uitbetaald dan haar witte vrouwelijke collega's in dezelfde functie terwijl zij als enige een universitair diploma heeft (p. 93). Ondanks dat ook zij duidelijk uitgebuit wordt door haar werkgever wekt ze met haar 'hogere' functie argwaan op bij de zwarte klanten. Die verdenken haar er onterecht van dat ze actief en bewust meewerkt aan het kapitalistische systeem dat hen verarmt en haar witte baas verrijkt, wat haar in een lastig parket brengt (p. 50).

© Ernest Cole

Tlali maakt dan ook aanschouwelijk hoe naast de werknemers de klanten evenzeer uitgebuit worden. Muriels baas is de ultieme belichaming van de witte kapitalist die grote rijkdom vergaart door zonder scrupules hogere prijzen aan te rekenen voor zwarte mensen. Daarnaast maakt hij handig gebruik van hun financiële ongeletterdheid. Door de huurkoopregeling die de winkel hanteert krijgen ze na een klein voorschot de aangekochte goederen al in hun bezit. Waar ze zich echter totaal onbewust van zijn, is hoe lang de maandelijkse betalingen aanslepen en de torenhoge interest die erbovenop komt. Pas als het te laat is, dringt het besef door dat ze hun schuld niet op tijd kunnen aflossen: ‘Waarom vertellen ze ons dat alles niet voor we kopen? Jullie geven ons dingen die ons kapotmaken.’ De klant was woedend. Hij realiseerde zich nu dat hij een Trojaans Paard in huis had gehaald’ (p. 81).

Zwarte vrouwen onder ‘African Customary Law’

De ongelijke behandeling en uitbuiting van zwarte Zuid-Afrikanen en mensen van gemengde afkomst is open en bloot aanwezig in Miriam Tlali’s roman. Subtieler beschrijft ze de specifieke onderdrukking die zwarte vrouwen treft. Zij lijden zowel onder de apartheidswetten als het lokale en stamgebonden gewoonterecht, waar vaak overkoepelend naar wordt verwezen als de ‘African Customary Law’. Dit is van toepassing op etnisch-culturele gemeenschappen zoals de Zoeloe, Xhosa en Sotho en onderging een negatieve transformatie door het Britse koloniale regime en later apartheid. Het gevolg was een rigide patriarchale genderhiërarchie waarbinnen zwarte vrouwen herleid werden tot tweederangsburgers en levenslange minderjarigen (Wing en De Carvalho 1995, pp. 59-60). Binnen de familie-eenheid en huwelijkscontext waren ze ondergeschikt aan hun vader, broer, oom, neef of echtgenoot die optrad als hun voogd. Zelf hadden ze geen recht op eigendom of erfenis en waren ze afhankelijk van diens toestemming om te mogen werken.

Dat laatste komt expliciet aan bod in *Muriel* wanneer Muriels collega Agrippa een zwarte vrouwelijke klant terechtwijst. Die werkt als dienstmeid in een wit gezin en heeft het kind van haar bazin bij zich wat haar op kritiek komt te staan: ‘Dat is het probleem met jullie vrouwen. We staan jullie toe om naar de stad te komen en te werken. Vervolgens brengen jullie baby’s mee met haar dat lijkt op de manen van een paard en blauwe ogen’ (p. 22). Daarnaast gaat Tlali meermaals in op de inferieure positie van zwarte vrouwen. Als Muriel de pasboeken van zwarte mannelijke klanten moet inspecte-

ren heeft ze begrip voor hun ongenoegen, zeker omdat die onnodige controle uitgevoerd wordt door een vrouw (p. 50). Daarenboven noemen collega's zoals Johannes en Adam haar stevast 'mijn kind' (pp. 21, 36). In het licht van de voorgaande context fungeert het als meer dan louter een koosnaampje, want het benadrukt haar status als levenslange minderjarige. Ook de gegenderde rolverdeling verradt de scheve machtsverhoudingen. In tegenstelling tot de witte vrouwelijke werknemers wil Muriel haar zwarte collega Johannes niet om boodschappen sturen. Dat heeft rechtstreeks te maken met de etnisch-culturele gebruiken onder African Customary Law:

Ik voelde me er ongemakkelijk bij om hem erop uit te sturen. Hoe kon ik dat doen? Hij was een man en ik was een vrouw. In onze cultuur stuurt een vrouw een man niet om boodschappen. We reserveren een plaats, een verheven plaats, voor onze mannen. (p. 21)

Deze passage toont duidelijk aan hoe zwarte vrouwen naast de racistische apartheidswetten eveneens kampen met de seksistische bepalingen van het gewoonterecht in Zuid-Afrika.

Literaire achtergrond

Muriel lijkt op het eerste gezicht eerder rechttoe rechtaan verslag uit te brengen over de leef- en arbeidsomstandigheden van zwarte Zuid-Afrikanen en mensen van gemengde afkomst onder apartheid. Achter die sterke inhoudelijke focus gaan echter meerdere interessante vormelijke en literaire aspecten schuil. Door het directe verband met Miriam Tlali's leven vertoont de roman kenmerken van de autobiografie. Dit genre kreeg veel bijval in Zuid-Afrika en was bij uitstek de uitdrukkingvorm van schrijvende zwarte vrouwen. Daarnaast sluit het werk aan bij een ideologisch-literaire traditie, die van de hypermasculiene Black Consciousness Movement, zij het aangevuld met een feministische filosofie. Op stilistisch vlak valt de heteroglossie in de roman op door middel van de vele taalvariëteiten die aan bod komen. Deze vormen een getrouwe afspiegeling van het polyglottische Zuid-Afrikaanse taallandschap, wat in 1996 ook in de grondwet werd vastgelegd door de erkenning van maar liefst twaalf officiële talen.

Autobiografische fictie om alternatieve werelden te verbeelden

De plot van *Muriel* is in grote mate gebaseerd op Tlali's eigen werkervaringen als administratief medewerker in een meubelzaak gevestigd in Johannesburg. Daarom bestempelen de Zuid-Afrikaanse literatuurwetenschappers Carole Boyce Davies (1986, p. 124) en Richard Rive (1984, p. 23) het boek als een autobiografische roman. De autobiografie was vooral tijdens apartheid vrij succesvol in

Zuid-Afrika omdat ze als persoonlijke getuigenis vaak onlosmakelijk verbonden was met de politieke situatie. Bovendien liet het genre toe om vorm te geven aan de eigen identiteit of die van bepaalde gemeenschappen. Zo was het voor zwarte vrouwen een uitstekend middel om een authentiek en individueel zelfbeeld te scheppen als reactie op hun maatschappelijke stereotypering en marginalisering (Ngwenya 2000, p. 2). Het gebruik van een ik-verteller stelde hen in staat om expliciet hun eigen stem te laten horen en zelf de controle over hun representatie te nemen.

Miriam Tlali wendde zich om dezelfde redenen tot dit genre. Dat komt duidelijk aan bod in een radio-interview uit 1984 voor het BBC-programma 'Arts and Africa' waarin ze het volgende stelt: 'Ik vind dat we over onszelf moesten schrijven. Om dingen vast te leggen en voor het nageslacht te bewaren [...] we moeten onze eigen geschiedenis schrijven, deze zijn verdiende plaats geven, en onze gevoelens als zwarte mensen erin opnemen waar heel weinig van die zogenaamde autoriteiten iets van af weten.' Haar roman was de eerste in Zuid-Afrika verteld vanuit het perspectief van een zwarte vrouw in de eerste persoon. Toch mag hierbij niet over het hoofd gezien worden dat het in haar geval om autobiografische fictie gaat. Ze spreekt namelijk niet in eigen naam maar via haar titelprotagonist Muriel. Dat fictieve aspect is even essentieel als de weergave van de werkelijkheid. De romanvorm laat immers toe om politieke gebeurtenissen in een persoonlijk, behapbaar en onderhoudend relaas te gieten en zo tegelijk te vermaken en te informeren. Daarenboven kan Tlali op die manier afstand nemen van de sombere politieke realiteit en zowel voor zichzelf als haar lezers alternatieve werelden verbeelden. Aan de basis van haar schrijverschap lag dan ook haar 'verlangen om deel te nemen aan het hervormingsproces in dit land' (Tlali geciteerd in Oosthuizen en Dhloomo 1987, p. 184).

Een geslaagde symbiose tussen Black Consciousness en een feministische filosofie

Als reactie op het racistische apartheidsbewind ontstonden er allerlei tegenbewegingen waarvan de Black Consciousness Movement misschien wel de invloedrijkste was. Onder leiding van Steve Biko bereikte ze haar piek in de late jaren 70 met een gedachtegoed gestoeld op zwart bewustzijn en een 'eengemaakte, politiek-activistische identiteit' (Boswell 2020, p. 17). Naast nationale bevrijding was ze erop gericht om zwarte Zuid-Afrikanen ook psychologisch te ontketenen. Zo bracht ze aanhangers een nieuwe mindset bij vervuld van eigenwaarde en zelfverwezenlijking om weerstand te bieden aan hun onderdrukking en slachtofferschap. Ook in het literaire veld kreeg de Black Consciousness ideologie voet aan de grond. Ze inspireerde talrijke schrijvers en vooral dichters om in te zetten op thema's zoals raciale trots, zelfrespect en traditionele Afrikaanse cultuur (Ngwenya 2012, p. 509).

Dat gold ook voor Miriam Tlali die door haar dichte betrokkenheid bij *Staffrider Magazine* en Skotaville publishers sterk ingebed was in de Black Consciousness traditie. Ze zit eveneens verankerd in haar literaire oeuvre, in het bijzonder in *Muriel*. Zowel raciale verbondenheid als trots spelen een prominente rol in de uitlatingen van de hoofdpersoon. Zo spreekt ze over 'Een volk dat ik liefheb en waar ik deel van uit maak' (p. 95) en verklaart ze dat 'Ik ben heel trots op wat ik ben' (p. 43). Ondanks deze openlijke aansluiting bij de Black Consciousness Movement nam Tlali er tegelijk afstand van. Ze stond vooral kritisch tegenover de excessief mannelijke aard ervan die tevens de Zuid-Afrikaanse literaire expressie en het schrijverschap in het algemeen domineerden. Later in haar schrijverschap kaartte ze expliciet de benarde positie van de zwarte vrouwelijke schrijver aan:

De vrouwelijke schrijver uit Afrika moet veel extra obstakels overwinnen. Ze moet voor zichzelf uitzoeken hoe ze alle mannelijke chauvinisten kan omzeilen die waarschijnlijk naar haar zullen uithalen alsof ze een uitdagende kracht is die oprukt en hun exclusieve domein ontheiligt. (Tlali, 1984, p. 26)

Die zogenaamde mannelijke exclusiviteit in het literaire domein daagde ze uit door in haar debuutroman de persoonlijke ervaringen van een zwarte vrouw centraal te stellen. Op die manier verhief ze die niet enkel tot een legitiem onderwerp maar verzette ze zich ook tegen patriarchale verwachtingen (Cullhed 2006). Ze bleef ver weg van genderstereotypen door Muriel niet als de typische vrouw aan de haard en ideale moeder te portretteren maar juist als een hoogopgeleide en hardwerkende publieke figuur. Zo schiep ze volgens de Zweedse literatuurwetenschapper Christina Cullhed ‘een plek voor de vrouwelijke stem in een door mannen gedomineerde arena’ (2006, p. 209). Door die te combineren met de eerder vermelde thema’s creëert Tlali een geslaagde symbiose tussen Black Consciousness en een feministische filosofie.

Heteroglossie als weerspiegeling van de diverse Zuid-Afrikaanse maatschappelijke en talige realiteit

Muriel is hoofdzakelijk in het Engels geschreven en dat was een heel bewuste keuze van Tlali om ‘zoveel mensen te bereiken als mogelijk’ (Tlali 1989). Het is in de roman ook de voertaal op de werkvloer, maar zeker niet de enige taal die in het boek aan bod komt. Vaak vermeldt Muriel via haar vertelstem hoe ze met collega’s onderling in hun moedertaal spreekt en hoe haar Joodse baas en zijn zus Jiddisch met elkaar praten. Soms bevat het boek ook enkele woorden of zinnen in onder andere Afrikaans, Portugees of Zoeloe. Dit fenomeen sluit aan bij wat de Russische literatuurcriticus Mikhail Bakhtin benoemt als ‘heteroglossie’. Met deze term verwijst hij naar een verscheidenheid aan individuele of maatschappelijke stemmen, wat hij beschouwt als een basisstijlkenmerk van en zelfs vereiste voor de roman (1981, p. 263). Ze verleent immers authenticiteit aan een literair werk omdat ze de uiteenlopende perspectieven van verschillende groepen weergeeft. Meestal zijn het de personages die deze vertolken en kan dat al eens aanleiding geven tot een bijna Babylonische spraakverwarring (1986, p. 278).

Diezelfde metafoer is zeker ook van toepassing op Miriam Tlali’s roman waar een van de belangrijkste taken van Muriel erin bestaat om te bemiddelen in een ‘heteroglossisch, multicultureel milieu’ (Cullhed 2006, p. 19). Zo treedt ze meermaals op als tolk voor de klanten en haar baas of andere witte personeelsleden. Op die manier wordt de literaire techniek van heteroglossie ingezet om de diverse Zuid-Afrikaanse taalrealiteit te weerspiegelen, en meer specifiek die van de multiculturele grootstad Johannesburg.

Verder lezen

Voor dit leesdossier is gebruik gemaakt van de originele Engelstalige versie van *Muriel at Metropolitan* uitgegeven door Ravan Press in 1975. Deze is beschikbaar in de Faculteitsbibliotheek Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Gent. Latere uitgaven en Nederlandstalige edities zijn ook te leen in de Gentse stadsbibliotheek De Krook en in de bibliotheken van Mechelen (Predikherendepot) en Brussel (Muntpunt).

Over Miriam Tlali en haar werk

- Barbara Boswell, *And wrote my story anyway: black South African women's novels as feminism* (Johannesburg, 2020).
- Barbara Boswell, 'Echoes of Miriam Tlali'. Hoofdstuk in het boek *Surfacing: on being black and feminist in South Africa* van Desiree Lewis & Gabeba Baderoon (Johannesburg, 2021).
- Pumla Dineo Gqola, *Miriam Tlali: Writing freedom* (Kaapstad, 2021).
- Lieselot Tuytens, 'Citizenship and social status in Miriam Tlali's *Muriel at Metropolitan*', in: *Tydskrif vir Letterkunde* 61.1 (2024), 35-45.
- Lieselot Tuytens, 'Op het kruispunt van bezit en armoede: vroege intersectionele tendensen in de literaire debuten van Welma Odendaal en Miriam Tlali', in: *Stilet* 36.1 (2024), 112-130.

Over Zuid-Afrikaanse geschiedenis, apartheid en literatuur

- David Atwell & Derek Attridge (Red.), *The Cambridge history of South African literature*. (Cambridge, 2012).
- Eep Francken & Olf Praamstra, *Geen land voor dromen: geschiedenis van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur* (Amsterdam, 2023).
- Baruch Hirson, *Year of fire, year of ash – the Soweto revolt: roots of a revolution?* (Londen, 1979).

- Wilfred Jonckheere, *Van Mafeking tot Robbeneiland: Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur 1986-1996* (Nijmegen, 1999).
- Emil Solomon Sachs, *The anatomy of apartheid* (Londen, 1967).
- Leonard Thompson, *A history of South Africa* (New York, 1990)

Over African Customary Law

- Thomas William Bennett, *A sourcebook of African Customary Law for Southern Africa* (Kaapstad, 1991).
- Chuma Himonga & Thandabantu Nhlapo, *African Customary Law in South Africa: post-apartheid and living law perspectives* (Kaapstad, 2014).
- Muna Ndulo, 'Laws, customs, and women's rights', in: *Indiana journal of global legal studies* 18.1 (2011), 87-120.
- Taslim Olawele Elias, *The nature of African Customary Law* (Manchester, 1956).